

РАДЧУК А. А.

кандидат юридичних наук,

голова,

(Одеський окружний адміністративний суд)

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.3.2.57>

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Актуальність цього дослідження обумовлена необхідністю комплексного переосмислення адміністративно-правового статусу Міністерства оборони України як ключового суб'єкта забезпечення прав військовослужбовців у контексті сучасних безпекових загроз і реформ сектору оборони. Метою роботи є всебічний аналіз організаційно-правової природи Міністерства оборони України у системі гарантування правового становища військових, визначення особливостей його компетенції та меж взаємодії з іншими органами публічної влади.

У дослідженні обґрунтовано, що Міністерство оборони України виконує комплекс публічно-адміністративних функцій, які охоплюють нормотворчу, організаційну, кадрову, соціальну та матеріально-технічну складову проходження військової служби. Водночас підкреслено розмежування повноважень між Міністерством оборони, Генеральним штабом та Президентом України як Верховним Головнокомандувачем, що дозволяє окреслити унікальне місце міністерства у механізмі демократичного цивільного контролю над Збройними Силами.

Особливу увагу приділено аналізу діяльності Центрального управління захисту прав військовослужбовців та інституту військового омбудсмена, що формує додатковий правозахисний вимір у системі гарантування прав та соціальних гарантій військових. Виокремлено проблемні аспекти реалізації повноважень Міністерства оборони, зокрема недосконалість внутрішніх процедур і відсутність ефективних механізмів оскарження порушень прав.

Наголошено, що подальший розвиток адміністративно-правового забезпечення правового статусу військовослужбовців потребує гармонізації діяльності міністерства з незалежними інститутами контролю та приведення відповідних норм у відповідність до конституційних принципів і міжнародних стандартів. Результати дослідження можуть бути використані для удосконалення нормативної бази, оптимізації управлінських процедур та запровадження ефективних гарантій захисту прав військових у воєнній сфері.

Ключові слова: адміністративно-правовий статус, військовий омбудсмен, демократичний цивільний контроль, Міністерство оборони України, організаційно-правове забезпечення, права військовослужбовців, соціальні гарантії.

Radchuk A. A. Ministry of Defense of Ukraine as the Military Personnel Rights Ensuring Subject: Administrative and Legal Aspect

The relevance of this study is stipulated by the urgency for a comprehensive rethinking of the administrative and legal status of the Ministry of Defense of Ukraine as a key subject of ensuring the military personnel rights in the context of modern security threats and defense sector reforms. The purpose of the paper is a comprehensive

analysis of the organizational and legal nature of the Ministry of Defense of Ukraine in the system of guaranteeing the legal status of the military personnel, determining the features of its competence and the boundaries of interaction with other public authorities.

The study substantiates that the Ministry of Defense of Ukraine performs a complex of public and administrative functions covering the normative, organizational, personnel, social and logistical components of military service. Herewith, the division of powers between the Ministry of Defense, the General Staff and the President of Ukraine as the Supreme Commander-in-Chief is emphasized, which allows us to outline the unique place of the Ministry within the mechanism of democratic civilian control over the Armed Forces.

Particular attention is paid to the analysis of the Central Department for the Protection of the Service Members' Rights and the Institute of the Military Ombudsman activities that forms an additional human rights dimension within the system of guaranteeing the rights and social guarantees of military personnel. Problematic aspects of the Ministry of Defense powers' implementation are highlighted, in particular the imperfection of the internal procedures and lack of the effective mechanisms for appealing against violations of rights.

It is emphasized that the further development of administrative and legal support for the legal status of military personnel requires harmonization of the Ministry's activities with independent control institutions and bringing relevant norms into line with constitutional principles and international standards. The results of the study can be used to improve the regulatory framework, optimize management procedures and introduce effective guarantees for the protection of the military personnel rights in the military sphere.

Key words: *administrative and legal status, military ombudsman, democratic civilian control, Ministry of Defense of Ukraine, organizational and legal support, military personnel rights, social guarantees.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження теми обумовлюється низкою факторів. По-перше, в умовах триваючої збройної агресії проти України питання належного забезпечення прав військовослужбовців набуло особливої ваги, оскільки ефективна діяльність Збройних Сил України безпосередньо залежить від стану правового і соціального захисту військових. По-друге, Міністерство оборони України як центральний орган виконавчої влади, що здійснює державну політику у сфері оборони, виконує ключову роль у формуванні та реалізації механізмів забезпечення прав військовослужбовців, однак його адміністративно-правовий статус у цьому контексті ще не отримав належного комплексного наукового аналізу.

По-третє, існує об'єктивна потреба удосконалення адміністративно-правових механізмів захисту прав військовослужбовців, зокрема в частині забезпечення доступу до медичних, соціальних, житлових гарантій, реалізації права на справедливе дисциплінарне провадження та ефективний адміністративний контроль. Також слід враховувати процеси реформування сектору безпеки і оборони України та наближення його до стандартів НАТО і Європейського Союзу, що зумовлює необхідність теоретичного осмислення ролі Міністерства оборони у цьому процесі з погляду адміністративного права.

Узагальнено, комплексне дослідження Міністерства оборони України як суб'єкта забезпечення прав військовослужбовців сприятиме розвитку адміністративно-правової науки, формуванню практичних рекомендацій для удосконалення правозастосовної діяльності та підвищенню ефективності системи гарантування прав військовослужбовців в умовах воєнного стану і післявоєнної відбудови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення прав військовослужбовців є наріжним каменем у розвитку правової держави, особливо в умовах тривалої

військової агресії. У цьому контексті Міністерство оборони України виступає не лише як ключовий адміністративний орган, а й як суб'єкт, на якого покладено значну відповідальність за реалізацію та захист прав військовослужбовців. Аналіз останніх наукових досліджень дозволяє виокремити кілька ключових аспектів, що перебувають у фокусі уваги науковців.

Значна кількість робіт присвячена дослідженню нормативно-правової бази, що регулює діяльність органів публічної влади щодо забезпечення прав військовослужбовців. Зокрема, вивчаються зміни до законодавства України, які були ініційовані або імplementовані міністерством, та їхній вплив на адміністративно-правовий статус військовослужбовців. Особлива увага приділяється Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», а також підзаконним актам, що регламентують проходження військової служби, соціальне забезпечення, медичне обслуговування та інші аспекти, що стосуються прав військовослужбовців. Дослідники акцентують увагу на необхідності подальшої гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами у сфері прав людини та збройних конфліктів.

У цьому аспекті відзначимо роботи М. Беланюка [1], Р. Калюжного і Р. Алієва [2], В. Коваля [3], І. Коропатніка [4], В. Пашинського [5] та ін.

Окремим напрямом досліджень є організаційно-правові механізми забезпечення прав військовослужбовців. У цьому контексті варто згадати роботи таких науковців як О. Котляренко, Ю. Агафонова [6], М. Прохоренко, Л. Шапенко [7], В. Топольницький [8], Е. Федоренко, А. Шевцов А. [9] та ін.

Не менш важливим є аналіз адміністративно-процедурних аспектів розгляду скарг та звернень військовослужбовців. Досліджується ефективність внутрішніх механізмів оскарження рішень, дій чи бездіяльності посадових осіб Міністерства оборони України, а також процедури звернення до суду. Значна увага приділяється проблемам доступу до правосуддя для військовослужбовців, забезпеченню їхнього права на правову допомогу та об'єктивному розгляду їхніх справ. Деякі науковці наголошують на необхідності вдосконалення системи адміністративного судочинства щодо справ, які стосуються військової служби.

Цей аналіз показує, що хоча значна робота вже проведена, існує постійна потреба у подальших дослідженнях, що стосуються адаптації правових механізмів до викликів сьогодення, вдосконалення адміністративних процедур та підвищення ефективності діяльності Міністерства оборони України як гаранта прав військовослужбовців.

Мета дослідження. Метою дослідження є комплексне дослідження адміністративно-правового статусу Міністерства оборони України як суб'єкта забезпечення прав військовослужбовців.

Виклад основного матеріалу. Через встановлення норм для внутрішньої побудови військової служби, розвиток підзаконної нормотворчості та здійснення контролю за дотриманням порядку в межах армії, Міністерство оборони України відіграє ключову роль у реальному функціонуванні системи гарантування правового становища військових. Його повноваження охоплюють широкий діапазон аспектів – від підготовки законодавчих та внутрішніх приписів щодо регулювання служби до організації медичного обслуговування, соціальної підтримки, матеріально-технічного забезпечення й створення дієвих процедур для захисту порушених прав військовослужбовців. Отже, Міноборони є провідною інституцією серед органів, що мають адміністративно-правові засоби для забезпечення гарантій військових.

Водночас, попри чітке закріплення його функцій у нормативних актах, фактична реалізація цих завдань у сфері охорони прав військовослужбовців супроводжується значними труднощами, які потребують комплексного осмислення. Зокрема, це проявляється у фрагментарності внутрішніх процедур, браку належної взаємодії між різними установами та відсутності ефективних механізмів для оскарження дій або бездіяльності відповідальних осіб. Такі обставини вказують на необхідність переосмислення організаційно-правових засад виконання міністерством своїх функцій у цій сфері.

Варто підкреслити, що, на відміну від Генерального штабу Збройних Сил, що безпосередньо керує військовими підрозділами на стратегічному та оперативному рівнях і відповідає за підготовку та проведення бойових операцій, Міністерство оборони України зосереджує свою діяльність на виконанні публічно-адміністративних завдань. Його робота спрямована на розроблення та втілення державної оборонної політики. Саме цей орган відповідає за правове, організаційне, кадрове, соціальне та матеріально-технічне забезпечення служби у військах, що прямо впливає на гарантії та захист прав осіб, які проходять службу.

Президент України, виконуючи функції Верховного Головнокомандувача, здійснює політичне й стратегічне спрямування всієї системи безпеки й оборони, однак безпосередньо не реалізує адміністративно-правове регулювання порядку несення служби. Водночас саме Міністерство оборони виступає тим центральним виконавчим органом, який організовує практичну реалізацію оборонної політики держави, зокрема забезпечуючи юридичні та організаційні механізми її виконання.

Такий поділ повноважень і комплексний характер функцій Міністерства зумовлюють його провідну роль у сфері адміністративно-правового гарантування прав військових. Варто зазначити, що статус Міністерства закріплено у підзаконному акті – Положенні про Міністерство оборони України. Згідно з цим документом воно визначається як головний серед центральних виконавчих органів, що відповідають за розробку й реалізацію державної політики у сфері воєнної безпеки, оборонної справи та розвитку Збройних Сил. Ця діяльність здійснюється як у мирний час, так і під час надзвичайних чи воєнних обставин [10].

Доцільно зазначити, що на офіційному вебресурсі Міністерства оборони України передбачено окремий розділ, присвячений саме питанням захисту прав військових. У цьому розділі підкреслюється, що підтримка правового та соціального становища українських військовослужбовців є одним із пріоритетів у нинішніх умовах. Адже в час, коли тисячі наших воїнів щодня боронять державу, Міністерство докладє зусиль для забезпечення їхнього належного правового захисту та соціальної підтримки. Важлива роль у цій системі відведена Центральному управлінню захисту прав військовослужбовців, яке є головною ланкою, що координує відповідні заходи [11].

Це управління веде постійний аналіз дотримання гарантій військових та забезпечує їх захист на різних рівнях управління. Його функції охоплюють кілька ключових напрямів:

- моніторинг виконання соціальних зобов'язань – Управління контролює своєчасність і повноту реалізації усіх соціальних пілг і гарантій, які передбачені для осіб, що проходять військову службу;

- організація доступу до медичних послуг – особлива увага приділяється тому, аби військові своєчасно отримували якісне медичне обслуговування, що знаходиться під постійним наглядом;

- дотримання правових норм у сфері службових відносин – Управління стежить за дотриманням законних прав під час проходження служби, включаючи право на відпустку та інші передбачені гарантії, які сприяють забезпеченню гідних умов для військових [11].

Міністерство оборони України наголошує, що значущу функцію у системі захисту прав військових виконує військовий омбудсмен. Цей інститут, що має незалежний статус, є важливою ланкою у справі забезпечення гарантій військовослужбовців та їхніх родин. Омбудсмен стежить за дотриманням прав військових, розглядає звернення, надає базову правову допомогу, а також проводить перевірки у випадках можливих порушень чи зловживань посадових осіб командного складу. Окрім цього, його діяльність поширюється на такі аспекти, як забезпечення рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків у війську, а також нагляд за належним рівнем медичного забезпечення, що безпосередньо впливає на готовність військових виконувати свої обов'язки та їхній психологічний стан [11].

Варто додати, що на початку червня 2025 року Верховна Рада ухвалила у першому читанні законопроект, що визначає правові засади діяльності інституту військового омбудсмена.

Водночас не можна не погодитися з оцінками, які містить висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради України щодо згаданого законопроекту. Зокрема, звертається увага на такі проблемні моменти:

- передбачення права глави держави призначати Військового омбудсмена та його заступників викликає обґрунтовані сумніви у відповідності Конституції, оскільки Основний Закон не надає Президенту таких повноважень;
- положення про те, що Військовий омбудсмен фактично є інструментом контролю з боку Президента, суперечить статті 106 Конституції України, яка прямо забороняє передавати власні повноваження іншим органам чи посадовим особам, що може бути розцінено як неконституційне делегування;
- чинна редакція законопроекту містить формулювання, які потенційно створюють суперечності із завданнями та компетенцією Ради національної безпеки і оборони України, а також з діяльністю парламентського Уповноваженого з прав людини;
- проєкт залишається неузгодженим із Венеційськими принципами — зокрема, в частині вимог до прозорості конкурсних процедур, чітких критеріїв добору та призначення, визначеності строків перебування на посаді, порядку звітування та забезпечення необхідного імунітету для виконання функцій [12].

Водночас у межах нашої теми варто підкреслити, що інститут Військового омбудсмена не є виключно складовою структури Міністерства оборони України. Скоріше його слід розглядати як підінститут у ширшій системі повноважень глави держави, який діє як суб'єкт демократичного цивільного контролю над усім сектором оборони й безпеки. Його діяльність за змістом виходить за межі організаційної підпорядкованості оборонному міністерству, оскільки він має право контролювати дотримання прав не лише військових Збройних Сил, але й представників інших складових силових структур — зокрема підрозділів особливого призначення поліції, резервістів, добровольчих формувань та інших учасників безпекового сектору.

Висновки. Отже, проведені дослідження підтверджують, що Міністерство оборони України посідає центральне місце в системі адміністративно-правового забезпечення правового статусу військовослужбовців, оскільки виконує широкий комплекс функцій — від нормативного регулювання й організації служби до соціального та медичного забезпечення військових.

Відмінність функціонального призначення Міністерства оборони України від Генерального штабу полягає у спрямуванні діяльності першого на формування та реалізацію державної оборонної політики, тоді як Генеральний штаб здійснює оперативно-стратегічне керівництво військами.

Виявлено наявні проблеми реалізації повноважень Міністерства оборони у сфері гарантування прав військовослужбовців, зокрема фрагментарність процедур, недостатню міжвідомчу координацію та недосконалість механізмів оскарження порушених прав, що зумовлює необхідність оновлення організаційно-правових підходів.

Інститут військового омбудсмена не є органічною частиною Міністерства оборони, а виконує функції демократичного цивільного контролю в межах ширших повноважень глави держави. Його компетенція поширюється не лише на військовослужбовців Збройних Сил, але й на інші формування безпекового та оборонного сектору.

Комплексне дослідження підтверджує, що ефективність захисту прав військовослужбовців значною мірою залежить від належної взаємодії між Міністерством оборони України та інститутами демократичного контролю, а також від удосконалення правових механізмів, що регулюють ці питання.

Список використаних джерел:

1. Беланюк М.С. Становлення органів військової юстиції на теренах України (1939-1942 рр.): історико-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2015. 21 с.

2. Калюжний Р.А., Алієв Р.В. Становлення і розвиток систематизації військового законодавства України. *Юридичний вісник*. 2021. №2 (59). С. 46–54.
3. Коваль В.П. Адміністративно-правовий статус військовослужбовців в Україні в умовах правового режиму воєнного стану. дис.... д-ра філософії: 081 – право. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2021. 225 с.
4. Коропатнік І.М. Адміністративно-правові засади взаємодії громадянського суспільства і Збройних сил України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2016. 523 с.
5. Пашинський В.Й. Адміністративно-правове забезпечення оборони України: теорія і практика: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2020. 40 с.
6. Котляренко О. П., Агафонова Ю.П. Правові аспекти взаємодії понять «воєнний стан» та «особливий період» за законодавством України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 2. С. 615–620.
7. Прохоренко М.М., Шапенко Л.О. Правовий режим відбудовного періоду. *Юридичний вісник*. 2023. № 3 (68). С. 81–88.
8. Топольницький В.В. Здійснення правосуддя щодо окремих питань оборони держави/Соціальні права. Виклики воєнного часу: зб. тез доп. Шостої Міжнар. наук.-практ. конф. «Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики» (м. Київ, 6 лип. 2023 р.). Харків: Право, 2023. С. 385–388.
9. Федоренко Е. А., Шевцов А. Л. Правові аспекти загальної мобілізації в Україні: виклики та шляхи вдосконалення. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2025. № 1. С. 113–120.
10. Положення про Міністерство оборони України. Затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 р. № 671 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19 жовтня 2016 р. № 730). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-%D0%BF#Text>
11. Захист прав військових. URL: <https://mod.gov.ua/zahist-prav-vijskovih>
12. Висновок на проект Закону України «Про Військового омбудсмана». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/56384>

